

Мельничук Л. М.

4. Соціальний розвиток регіонів як чинник інтеграції та консолідації українського суспільства

Соціогуманітарні чинники інтеграції і консолідації українського суспільства : аналіт. доп. / авт. кол. : В. П. Трощинський, В. А. Скуратівський, О. М. Петроє та ін. Київ : НАДУ, 2018. С. 63-88.

В умовах надзвичайно складних змін в усіх сферах суспільного буття, за яких поглиблюються проблеми соціального розвитку як окремих країн, так і їх територіальних утворень, дедалі більшого значення набуває звернення до таких теоретичних конструктів, які значною мірою синтезують у собі пояснення причин суспільних проблем та способи їх розв'язання. Надбанням останніх десятиліть стала поява концепцій, що мають на меті сприяти забезпеченню добробуту й високої якості життя населення. До них належить і концепція соціального згуртування, яка розглядається як сучасний тренд соціального розвитку та пріоритетний орієнтир політики, спрямованої на стирання меж всередині соціумів з метою досягнення їх стійкого, гармонійного розвитку, соціоінтегративного й консолідуючого поступу.

Водночас на відміну від значення, яке надається соціальному згуртуванню, залишаються досить абстрактними та розпливчастими його поняття та зміст, почасти спірними видаються й причинно-наслідкові зв'язки між соціальним згуртуванням та різними сферами життя суспільства, в тому числі соціальної. Слід зауважити, що концептуалізація цієї ідеї має більш ніж столітню історію, початок якої ідентифікується з публікацією роботи Е. Дюркгейма «Про поділ суспільної праці» [2]. Видатний французький соціолог саме в поділі праці вбачав основу відтворення і формування єдності (згуртованості) в суспільствах сучасного типу. Визнаючи відсутність чіткого визначення поняття соціального згуртування та неможливість його безпосереднього вимірювання, ключовими факторами цього феномену

Е. Дюркгейм визначає спільну прихильність та солідарність. Саме ці часткові аспекти вказаного поняття виступають як внесок у сучасне визначення соціального згуртування, зокрема, базованого на соціальних зв'язках, спільних цінностях, почутті належності і здатності працювати разом, що нерозривно пов'язані з процесами суспільної інтеграції та консолідації.

Методологічні підходи і теоретичні передумови розробки концепції соціального згуртування в різний час та різною мірою були закладені й у фундаментальних роботах багатьох відомих представників соціальної теорії, серед яких, зокрема, П. Бурдьє, М. Вебер, Дж. Коулман, Р. Мертон, Т. Парсонс, Р. Патнем, У. Самнер, А. Токвіль, Ю. Хабермас, Ф. Фукуяма та ін. У цілому інтелектуальний фундамент цієї концепції лежить у площині трьох ключових теорій, які покладені в основу її сучасного розуміння: теорії солідарності, теорії соціального капіталу та теорії демократії [17, с. 8 – 13].

Однак, незважаючи на досягнутий прогрес у визначенні концепції соціального згуртування, її понятійний спектр залишається надзвичайно широким та охоплює багато аспектів, які слугують точкою відліку при трактуванні зазначеного поняття. Водночас суперечлива концептуалізація жодним чином не применшила значення соціального згуртування для сучасної соціальної політики, що зумовило актуалізацію визначення, обґрунтування, використання цього концепту як пріоритету/стратегії політичних дій у соціальній сфері суспільства в цілому та окремих його регіональних утворень. При цьому для цілей державної політики важливою умовою є врахування сукупності:

- економічних (соціальна солідарність, відсутність нерівності та ізоляції, рівноправність);
- соціальних (соціальний порядок і соціальний контроль, соціальні мережі і соціальний капітал, загальне визнання);
- культурних (спільні цінності, громадянська культура, територіальна приналежність та ідентичність, соціальні зв'язки);
- політичних (участь та легітимність) аспектів [14, с. 43 – 46],

всіх складових елементів та чинників, що концентрують у собі значний інтегруючий та консолідуючий суспільні спільноти потенціал.

При цьому політичний дискурс фокусується переважно на видах втручання, які можуть запобігти негативному впливу або відновленню соціального згуртування, а отже, сприяти поглибленню інтеграції та консолідації соціуму. Крім того, він ідентифікує акторів, які можуть впливати на пом'якшення зовнішнього впливу або сприяти соціальному згуртуванню територіальних громад та/чи суспільства загалом.

Соціальне згуртування виступає і фундаментальною категорією соціальної політики у низці країн, а також слугує стратегічним орієнтиром у діяльності низки міжнародних організацій, зокрема Організації об'єднаних націй, Європейського Союзу, Ради Європи, Світового банку, Організації економічного та соціального розвитку. Проте різні країни використовують різні визначення соціального згуртування, що відображає їх власні традиції, історію, культуру й інститути, а різні організації переважно тлумачать соціальне згуртування залежно від основної місії своєї діяльності.

Як результат у соціально-політичному просторі утвердилися різні підходи до розуміння соціального згуртування як політичної стратегії.

Серед найбільш поширених – *стратегія соціальної інтеграції*, за якої згуртування розглядається як соціальна ізоляція, а увага політиків фокусується на її негативних наслідках, таких як бідність, безробіття, дискримінація, соціальна нерівність, поляризація та інші чинники, які характеризують соціальне неблагополуччя та/чи соціальну дегенерацію.

Затребуваною виступає й *стратегія згуртування територій*, що базується на принципах територіальної солідарності, вирівнювання соціального розвитку регіонів, забезпечення рівних можливостей, рівного доступу до ресурсів та послуг усіх осіб незалежно від території проживання.

Дотримуючись *стратегії соціального капіталу*, за якої соціальне згуртування розглядається крізь призму відносин довіри, спільних цінностей, неформальних зв'язків, акцент у політиці робиться, передусім, на заходах щодо зміцнення соціальних відносин, соціальних зв'язків, взаємодій та розвитку

громадянських ініціатив, від яких залежить розширення консолідуючих можливостей процесу соціального розвитку.

На відміну від зазначених підходів більш загальним характером відзначається *стратегія соціальної якості*, яка зачіпає всі сфери повсякденного життя людей і дає змогу розробляти стратегічні рішення на базі комплексної оцінки соціальних процесів, передбачає певну взаємодію між різними сферами соціальних дій, досягнення об'єктивного благополуччя, що залежить від ролі різних політичних учасників у виконанні ними конкретних функцій.

Проте найбільш інтегрованим підходом, що поєднує в собі ключові аспекти всіх названих вище стратегій, виступає *стратегія доступу до прав*, яка робить акцент на здатності суспільства в цілому, в комплексі забезпечити права кожного громадянина шляхом спільної відповідальності різних суб'єктів соціальної сфери, тобто фокусується на розгляді та узгодженому визначенні ролей та обов'язків гравців щодо загальної мети – соціального благополуччя. За такого підходу соціальне згуртування виступає ключовим принципом основних напрямів соціально-економічної політики держави, її кінцевою метою та інструментом досягнення соціальних цілей. Такої стратегії дотримується Рада Європи, яка для розвитку соціального згуртування як набору цілей і практичних дій зробила більше, ніж будь-яка інша національна або міжнародна організація, трансформувавши її з пізнавальної концепції в політичний підхід. Крім того, програмні документи соціального згуртування, що схвалені Радою Європи, дали поштовх до вдосконалення соціальної політики, яку найбільш активно проводять європейські країни [12, с. 29 – 39].

При цьому стратегія доступу до прав передбачає не лише розв'язання проблем соціального виключення та бідності, а й формування активного, інтегрованого та консолідованого суспільства. До того ж, забезпечення прав майбутніх поколінь криє в собі потенціал сталого розвитку. Для цієї стратегії характерна як всеохопність змісту та спрямованості політики, так і використання відповідних методів впливу. Здійснення політичної діяльності в різних сферах у межах стратегії соціального згуртування вимагає й більш широкого використання координаційних методів управління. Всеохопний

характер концепції соціального згуртування передбачає спільну діяльність усіх зацікавлених сторін, необхідність балансу їх інтересів та систематичних скоординованих, консолідованих дій для досягнення такого балансу. Погляд крізь призму соціального згуртування відкриває також можливість виявляти соціальні основи демократії. Це стосується, передусім, того, що є підставою для прийняття державними органами тих чи інших рішень і якою мірою при цьому враховуються широкі інтереси громадськості. Сильною стороною соціального згуртування виступає й можливість застосування вказаної концепції на всіх управлінських рівнях: місцевому, регіональному, національному і міжнародному.

Тому саме концепція соціального згуртування, що базується на принципах соціального включення, територіальної солідарності й соціального вирівнювання розвитку регіонів, взаємодії між різними сферами соціальних дій, партнерства і спільної соціальної відповідальності, на наш погляд, має бути покладена в основу державно-управлінської діяльності із забезпечення гармонійного соціального розвитку регіонів як консолідуючого та інтегруючого суспільство чинника.

У цьому контексті соціальний розвиток регіону слід розуміти як процес створення і/або розширення можливостей регіональної системи для задоволення соціальних потреб та інтересів громадян з метою досягнення соціального благополуччя населення певної території, а отже, й реалізації соціальних прав громадян, оскільки саме вони покликані забезпечити найважливіші життєві потреби людини, гарантувати їй гідний рівень життя та вільний, гармонійний розвиток. Водночас про прогресивне спрямування соціального розвитку регіону свідчатиме наближення регіональної системи до такого стану, за якого забезпечується досягнення соціального благополуччя населення певного регіону на рівні встановлених у суспільстві стандартів, що, своєю чергою, й виступатиме критерієм соціального прогресу. Зокрема, з позиції концепції соціального згуртування, що базується на доступі до прав, важливими вимірами соціального благополуччя виступають справедливість та недискримінація щодо забезпечення прав громадян; гідність кожної людини,

визнання її здібностей та внеску в суспільство при визнанні різноманітності культур, думок і переконань; право кожної людини здійснювати свій особистісний, сімейний та професійний розвиток протягом усього її життя; можливість брати активну участь як повноправного члена в житті суспільства [12, с. 49].

При цьому з урахуванням, з одного боку, сутнісних характеристик та особливостей соціального розвитку регіонів, з другого – основних положень концепції соціального згуртування, ключовими його складовими в тісному та постійному їх взаємозв'язку та взаємозалежності виступають 3 підсистеми. Зокрема, важливою підсистемою соціального розвитку регіону є вся сукупність ціннісно-почуттєвих, «невидимих» елементів, які постають глибинною, смислоутворюючою метою продуктивної інтеграції, консолідації соціуму і які досить часто не беруться до уваги як на теоретичному, так і на практичному рівні через суб'єктивність, значну складність, а часом неможливість вимірювання та безпосереднього впливу з боку органів влади та управління. Однак без її врахування неможливий цілісний розгляд проблем соціального розвитку регіонів. Своєю чергою, вона містить у собі соціальний капітал, основне поле якого формують соціальні мережі, відносини довіри, соціальна інтеграція, інформація та комунікація; систему соціальних цінностей, передусім, почуття справедливості, солідарності, соціальної відповідальності, толерантності та соціальне самопочуття населення як комплексну характеристику стану свідомості населення певної території [12; 15].

Сукупність умов у різних сферах життєдіяльності людини як окремого індивіда, так і представника певної групи, що виступають результатами їх діяльності та демонструють якість життя населення, формують підсистему об'єктів соціального розвитку регіонів, яка визначається безпосередньо за суб'єктами та об'єктами соціальних прав. Так, у той час, як суб'єктами основних соціальних прав виступають категорії громадян, які потребують соціального захисту, до об'єктів соціальних прав належать сфери життєдіяльності людини, які потребують врегулювання з боку держави та суспільства [9, с. 8].

Посилаючись на положення найбільш значимих міжнародно-правових джерел (Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Європейська соціальна хартія /переглянута/, Європейський стовп соціальних прав (The European Pillar of Social Rights) [13]), можна є виділити певний «еталонний» перелік основних сфер життєдіяльності людини, який вміщує сфери праці; матеріальних благ; соціального захисту; освіти та здоров'я, а також визначення основних уразливих груп населення, які потребують особливого захисту щодо реалізації їхніх прав (діти, жінки, молоді та літні люди, інваліди, сім'ї з дітьми). Разом з тим відповідно до національних умов можуть виокремлюватися інші категорії громадян, які потребують державної підтримки та захисту. Зокрема, на сучасному етапі суспільного розвитку з огляду на військові події на сході країни до таких верств населення, передусім, належать учасники антитерористичної операції, внутрішньо переміщені особи. Відповідно систему об'єктів соціального розвитку регіону формує вся соціогуманітарна сфера, на основі якої і відбувається соціальна інтеграція та консолідація суспільства. При цьому діяльність органів управління має полягати у створенні умов у цій сфері для забезпечення соціальних прав населення в цілому та його уразливих категорій, у тому числі в межах здійснення політики праці та зайнятості, подолання бідності та соціального виключення, соціального захисту, охорони здоров'я, охорони дитинства, житлової, освітньої, сімейної, молодіжної, гендерної політики.

Наступна підсистема соціального розвитку регіонів фокусує в собі всю багатогранну структуру суб'єктів соціальної сфери, їх діяльності та взаємодій між ними. Зокрема, виокремлюється 4 сфери соціальних дій, кожна з яких передбачає відповідну сукупність суб'єктів, видів діяльності та застосовуваних ними способів досягнення цілей і форм взаємодії. Це насамперед, приватна – сфера «індивідуалізації/соціалізації» людини, діяльності соціальних інститутів, які справляють визначальний соціалізаційний вплив на розвиток особистості, основним з яких традиційно визнано родину. Наступною є громадська сфера, де кожна людина може виразити себе як повноправний член суспільства, сфера діяльності різних громадських організацій, об'єднань громадян, які

створюються не лише для захисту інтересів своїх членів, а й для стимулювання громади та органів влади до певних соціально важливих дій, впливу на прийняття соціально-відповідальних рішень на всіх управлінських рівнях, контролю і моніторингу їх наслідків і стають каталізаторами соціальних перетворень та зрушень у суспільстві. Відповідно, ринкова сфера – це сфера, де відбувається діяльність суб'єктів господарювання: підприємців, підприємств, підприємницьких об'єднань тощо, роль якої дедалі більше посилюється в забезпеченні не лише економічного, а й соціального розвитку, оскільки в розпорядженні економічними благами до уваги беруться інтереси інших, а отже, формується соціальна відповідальність бізнесу. Нарешті, останньою є публічна сфера, що охоплює діяльність усієї сукупності публічних органів, передусім, регіональних органів виконавчої влади, що зобов'язані забезпечити реалізацію державної політики в усіх сферах на відповідній території, та органів місцевого самоврядування, діяльність яких полягає у вирішенні всіх питань місцевого значення, а отже, й соціального характеру. При цьому місцеве самоврядування, відображаючи політичні, географічні, соціально-економічні, історичні, національно-культурні та інші особливості тих чи інших територіальних одиниць, сприяє набуттю ними індивідуальності, тим самим посилює відчуття належності людини до певної територіальної громади, має стратегічне значення для соціального згуртування суспільства, поглиблення процесів соціальної інтеграції та консолідації. Крім того, багатогранність структури соціальних суб'єктів зумовлює складність відносин між ними, з-поміж яких виокремлюється соціальний та громадський діалог, державно-приватне партнерство, що забезпечують збалансований зв'язок між різними сферами, є результатом консенсусу між різними формами регулювання, виступають невід'ємними елементами соціального розвитку регіональних систем, національної консолідації та інтеграції суспільства.

Така структура соціального розвитку регіонів відображає реальні процеси об'єктивної дійсності й одночасно є прийнятною в контексті практичного здійснення державного управління соціальними процесами на регіональному рівні, демонструє необхідність пошуку різноманітних засобів державно-

управлінського впливу на перебіг соціальної реальності в територіальній проекції, підвищення соціальної відповідальності та поглиблення партнерства всіх суб'єктів соціального розвитку, посилення інших консолідуючих та інтегруючих суспільство чинників.

Важливість цього завдання актуалізується й з огляду на загострення проблем регіональних диспропорцій та низьких показників рівня та якості життя, надмірної нерівності у доступі до ресурсів, поширення різноманітних соціальних дисбалансів та соціального виключення в регіонах України, зумовлених як загальносвітовими тенденціями, так і національними умовами соціального розвитку регіонів.

Так, в міру розвитку глобалізації, відповідно посилення потенціалу для подальшого економічного зростання, більш ефективного поширення технологій і конкурентних стимулів для інновацій і підвищення продуктивності, одночасно поглиблюються негативні тенденції просторового розвитку: урбанізація, депопуляція села, проблеми системи розселення, що зумовлює нагальну потребу імплементації нових функцій в діяльності органів державної влади, оволодіння новим інструментарієм впливу на соціальний розвиток, відповідно реалізації соціоінтеграційного, консолідуючого потенціалу суспільства. Крім того, глобалізація кидає виклик соціальній політиці, спрямованій на те, щоб забезпечити людину в умовах більш жорсткої конкуренції, ризику втрати роботи і зниження доходів, та одночасно сприяти гнучкості ринку праці й враховувати умови розвитку територій.

Стійкі демографічні зміни, що виявляються у змінах схем народжуваності і значному зростанні середньої тривалості життя, несуть у собі ризики старіння населення, зниження мобільності між поколіннями та подальші негативні тенденції демографічної поведінки, визначають зміну потреб в освітніх, медичних, житлово-комунальних та інших соціальних послугах, зумовлюють, передусім, необхідність створення адекватної системи пенсійного страхування та забезпечення, отже детермінують необхідність побудови адекватної системи державного втручання.

Міграція населення, яка істотно впливає на збалансованість ринку праці, зміну економічного і соціального становища населення, підвищення рівня освітньої та професійної підготовки, розширення потреб задіяних у міграції людей, одночасно виступає причиною зростання безробіття, посиленого тиску на соціальну інфраструктуру, тим самим опосередковано справляє вплив на рівень життя країни, демографічну та соціальну структуру, розміщення і розселення населення, його етнічний склад.

Політичні процеси супроводжуються значним зниженням довіри до політичної системи, зміною природи участі людей у суспільному житті, недостатнім представництвом їхніх інтересів, що, своєю чергою, перешкоджає здійсненню різноманітних соціальних трансакцій, посиленню консолідуючих та інтегруючих суспільство чинників, відповідно зумовлює потребу у виробленні нових підходів до формування та впровадження будь-яких сфер державної політики, посилення процесів децентралізації й демократизації управління.

Глибоко вкоріненими залишаються соціально-економічні зміни, що зумовлюють щонайменше 2 найважливіших ризики: бідність та нерівність, які тісно пов'язані між собою. При цьому доречно зауважити, що країни з найнижчим рівнем нерівності доходів мають також найнижчий показник бідності. Крім того, коли зростання прискорюється в суспільстві нерівності, бідність знижується менше, ніж у суспільстві, де спостерігається більш високий рівень рівності можливостей [18]. Своєю чергою, зростання масштабів бідності та поглиблення соціальної нерівності суттєво гальмують процеси соціальної інтеграції, послаблюють консолідуючу роль соціального розвитку.

Вплив загальносвітових тенденцій суспільного розвитку посилюється через додаткові ризики, пов'язані із зовнішнім впливом дій Російської Федерації на східні регіони України, що спричинили масштабне явище раптового зубожіння населення, появу численних нових соціально вразливих груп (внутрішньо переміщених осіб) і, відповідно, зумовили потребу у створенні комплексної та дієвої системи їх соціального захисту.

Проблеми соціального розвитку регіонів зумовлюються також внутрішніми чинниками, породженими недосконалістю державної політики,

наявність яких синтезують у собі, зокрема, показники розвитку людського потенціалу. Попри те, що Україна належить до групи країн з високим рівнем людського розвитку, на світовій рейтинговій шкалі вона займає лише 84-те місце (2016 р.) та входить до десятки європейських країн з найнижчими показниками розвитку людського потенціалу [1]. Крім того, розрахунки індексу регіонального людського розвитку [10], будучи вагомим інформаційним підґрунтям для міжрегіональних порівнянь, оцінки ступеня соціального прогресу та досягнення регіонами цільових значень, демонструють низку негативних тенденцій соціального розвитку в територіальному вимірі, які гальмують інтеграцію та консолідацію суспільства.

По-перше, це *відносно низький рівень соціального розвитку регіонів і, відповідно, обмежені можливості соціальної інтеграції та консолідації українського суспільства*. Незважаючи на загальну позитивну динаміку індексу регіонального людського розвитку в цілому та за окремими його аспектами (крім зайнятості та праці), доводиться визнати, що в розрізі регіонів параметри розвитку людського потенціалу в Україні залишаються далекими від цільових орієнтирів. Майже 70 % областей характеризуються рівнем людського розвитку, нижчим від середньоукраїнських значень.

Найгіршим серед усіх аспектів соціального розвитку є стан соціального середовища, що демонструє незадовільний рівень «соціального здоров'я» суспільства. За жодним з його параметрів не відбулося відчутного прогресу, до того ж вони найбільш віддалені від цільових значень. Далекими від ідеальних залишаються й показники, що характеризують рівень добробуту населення, навіть попри те, що за цим аспектом розвитку було досягнуто найбільшого прогресу [10].

При повільному наближенні до цільових значень найкращими аспектами соціального розвитку залишаються лише освіта та стан відтворення населення. Водночас у цілому по країні вони не однорідні. Зокрема, останніми роками спостерігається стабільне відтворення населення лише в західних регіонах. Водночас проявом соціально-демографічного неблагополуччя є прогресуюче зростання смертності населення. Крім того, попри спадну динаміку рівнів

дитячої та материнської смертності, вони все ще не відповідають середньоєвропейським значенням, головною причиною чого є відносно висока смертність дітей унаслідок зовнішніх причин, яким можна було б запобігти за умови належного догляду за дитиною.

У цілому традиційно високими є рівень охоплення шкільною освітою та рівень грамотності дорослого населення. За значеннями показників «валовий коефіцієнт охоплення вищою освітою» та «середня тривалість навчання» Україна випереджає навіть деякі країни з високим рівнем людського розвитку. Проте обсяги освітньої підготовки зростають за рахунок зниження якості освітніх послуг у низці закладів та в умовах збереження деформації інфраструктурного устрою освітньої системи. Загострюються соціально-економічні проблеми, зумовлені комерціалізацією освіти, а напрями «освітня інклюзія» і «освіта впродовж життя» фактично перебувають на етапі становлення [11].

По-друге, *асиметричність соціального розвитку окремих регіонів, що створює ризики послаблення та сповільнення процесів соціальної інтеграції та консолідації соціальних спільнот.* Передусім, незбалансованість соціального розвитку регіонів виявляється за його окремими аспектами. Так, області, які входять до певної групи за рівнем інтегрального індексу регіонального людського розвитку, значно відрізняються за значенням його окремих компонентів. Навіть регіони-лідери перебувають на найнижчих щаблях рейтингової шкали за окремими аспектами розвитку людського потенціалу. Зокрема, Івано-Франківська область, інтегральний регіональний індекс якої є найвищим, за рівнем комфортності життя та освіти населення займає лише 16-те місце. В п'ятірці останніх за рівнем освіти перебувають Закарпатська та Чернівецька області, які також характеризуються високими значеннями індексу людського розвитку в цілому. Тернопільська область, займаючи лідируючі позиції за рівнем інтегрального індексу, а також за рівнями відтворення населення та соціального середовища, перебуває на передостанньому місці за показниками зайнятості та праці [10]. Результати окремих досліджень також засвідчують наявність міжпоселенської асиметрії, яка створює значний

дисбаланс у забезпеченні можливостей людського розвитку залежно від місця проживання. Так, розрахунки регіональних субіндексів для міських поселень та сільської місцевості демонструють, що в цілому міські поселення мають кращі результати майже за всіма аспектами людського розвитку [4, с. 21 – 22]. Така ситуація зумовлює «актуальність постановки проблеми «незбалансованого» розвитку, в умовах якого високі соціальні досягнення можуть супроводжуватися стагнацією окремих соціальних показників, що суттєво впливають на якість життя населення» [4, с. 34]. Відповідно завдання збалансування соціального розвитку має базуватися на подоланні просторових асиметрій, стимулюванні динаміки його окремих складових, розробці адресних заходів та впровадженні інтегрованих підходів до розв'язання соціальних проблем, що в цілому сприятиме досягненню кумулятивного ефекту всіх державно-управлінських рішень.

По-третє, *підвищення диспропорційності соціального розвитку регіонів, що негативно позначається й на процесах соціальної інтеграції та консолідації суспільства*. Передусім розрахунки індексу регіонального людського розвитку засвідчують поглиблення міжрегіональної диференціації рівня розвитку людського потенціалу. В той час, як у 2007 р. переважна більшість регіонів формувала групу з дуже низьким рівнем розвитку, станом за 2016 рік регіональні утворення розподілилися на групи з різними його значеннями: від дуже низьких до високих. Диспропорції наявні також у темпах наближення індексу регіонального людського розвитку до цільових значень. Зокрема, ступінь його прогресу за період 2006 – 2016 рр. його значення коливається між мінімальним 3,1 % у Рівненській та максимальним 21,6 % у Чернівецькій області, тобто з розмах варіації становить понад 7 разів [10].

Упродовж останніх років зафіксована значна диспропорційність соціального розвитку регіонів за його окремими складовими. Так, якщо за рівнем освіти, відтворення населення та гідної праці (при її низькому рівні) спостерігаються лише незначні регіональні відмінності, кардинально іншою є ситуація за іншими його аспектами. У сфері комфортності проживання населення, що синтезує в собі дві складові людського буття: довкілля у

широкому розумінні та безпосереднє оточення кожної людини – його житло й доступна інфраструктура, виявлені доволі значні відмінності між регіонами України і за екологічним станом, і забезпеченістю житла основними зручностями, і за обсягом спожитих соціальних і соціально-побутових послуг.

До 2016 р. найвищі міжрегіональні диспропорції фіксувалися за станом соціального середовища, навіть незважаючи на певну конвергенцію регіонального людського розвитку за всіма показниками цього блоку. Проте наразі «лідуючі позиції» в контексті міжрегіональних відмінностей посідає рівень добробуту населення. При цьому вагомий внесок у формування диспропорцій між регіонами належить показникам, які характеризують економічні можливості як регіону, так і окремої людини (рівня бідності населення, можливостей задоволення «розширених» економічних потреб та ін.), що зумовлює необхідність більш детального їх аналізу з погляду прийняття адекватних управлінських рішень щодо вдосконалення державної соціально-економічної політики.

Зокрема, в останні 10 років поглиблення міжрегіональних диспропорцій було характерним для рівня валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу. Співвідношення між крайніми його значеннями зросло удвічі (2007 р. – 2,8 раза, 2016 р. – 5,7 раза). Із зростанням диспропорцій в економічному розвитку збільшується й асиметрія в доходах населення. Оцінка їх динаміки (2006 – 2016 рр.) засвідчує доволі більше територіальне розшарування населення. Якщо величина розмаху варіації у 2006 р. між максимальним та мінімальним розміром наявного доходу в розрахунку на одну особу становила майже 2,5 раза, то в 2016 р. різниця між його граничними значеннями зросла практично до 7,5 раза [6]. Слід також визнати подальше зростання асиметрії в доходах населення, відносне зменшення ролі частки доходів, що формується в результаті економічної діяльності, і відносне збільшення в структурі доходів соціальної складової.

Значним залишається міжрегіональний розрив між рівнем середніх зарплат і середнім показником по країні. Зокрема, за даними 2017 р., областей, у яких середня зарплата перевищувала середньоукраїнський рівень,

налічувалося лише 2, не враховуючи м. Київ – це Донецька та Київська області [6]. Поглиблення міжрегіональних диспропорцій характерне для показників призначених місячних пенсій, спостерігається також значний міжрегіональний розрив між середнім розміром пенсій та середнім показником по країні.

Попри багаторазове зростання в усіх регіонах грошових доходів населення, стабільно високим залишається рівень монетарної бідності в країні. Водночас 2017 р. став переламним у ситуації з бідністю з огляду на суттєве зменшення масштабів абсолютної бідності, що зафіксовано вперше з 2013 р. [3]. Разом з тим географія бідності не має чітко окреслених рис, оскільки до полярних за показниками бідності груп регіонів потрапляють переважно різні області залежно від критерію оцінки бідності. Натомість незалежно від обраного критерію визначення бідного населення зберігається закономірність щодо збільшення його частки зі зменшенням розміру населеного пункту.

Одним з основних факторів загострення проблем бідності стало погіршення стану ринку праці. У період 2010 – 2017 рр. значно підвищився рівень безробіття за методологією МОП, передусім у Донецькій та Луганській областях. Відповідно у цих регіонах відзначався найвищий рівень безробіття за результатами 2017 р.: відповідно 16,6 та 14,6%. Перевищення безпечної межі, яка згідно з міжнародними стандартами становить 8 – 10%, фіксується ще в 13 областях, де показники безробіття перебувають у межах 10,2 – 12,5% [6]. Спостерігається зростання міжрегіональних диспропорцій й на ринку праці. Якщо співвідношення між найвищими та найнижчими показниками безробіття у 2010 р. становило майже 2 рази, то у 2017 р. воно збільшилося практично до трьох разів. Крім того, для більшості областей країни характерною є тенденція до збільшення співвідношення безробітного населення в сільській місцевості та міських поселеннях.

Суттєвий вплив на розвиток міжрегіональних диспропорцій соціального розвитку справляють показники немонетарної бідності, що виявляється в позбавленні або обмеженості доступу населення до матеріальних благ чи послуг для підтримання способу життя, притаманного конкретному суспільству в конкретний період [5]. За даними обстеження домогосподарств,

співвідношення між крайніми показниками рівня глибокої матеріальної депривації становить понад 20 разів, навіть без урахування м. Києва його значення досягає 8,5 раза. Міжпоселенські диспропорції характерні й для немонетарної бідності. Так, міське населення повідомило про гірше, ніж у сільського, фізичне та соціальне середовище місцевості їх проживання. Крім того, міське населення більше потерпало від фінансової неспроможності збільшити наявну житлову площу, Своєю чергою, сільським жителям більше, ніж міським, були притаманні економічні деривації [6].

Не менш гострою для України є проблема соціального відчуження, яка проявляється як через обмежений доступ окремих категорій населення до життєво важливих благ та послуг, так і через низький рівень доступності послуг соціальної сфери для широких верств населення, та яка детермінує потребу у впровадженні політики соціальної інтеграції, в тому числі шляхом консолідації зусиль усіх суб'єктів соціального розвитку. Сьогодні лише через інфраструктурні обмеження 13,3 – 15% населення не мають повноцінного доступу до послуг охорони здоров'я. Майже у половини регіонів частка населення, обмеженого в доступі до медичних послуг, значно перевищує середні значення по країні, а в окремих регіонах – майже удвічі (Вінницька, Кіровоградська, Одеська, Херсонська, Черкаська області). Серед сільських мешканців 38% потерпали від незабезпеченості населеного пункту послугами екстреної (швидкої) медичної допомоги (3% серед містян) та 27% – від відсутності поблизу житла медичної установи (6% серед містян).

При загалом незначній частці населення, яка сьогодні потерпає від відсутності поблизу житла дитячих садків або ясел-садків (3,6%), співвідношення між максимальним її значенням у Вінницькій області (10,3%) та мінімальним у Київській (0,2%) перевищує 50 разів [6].

Нагальними для українських сімей залишаються й інші інфраструктурні проблеми: неможливість підтримувати через недостатність коштів досить теплу температуру у своєму житлі, відсутність регулярного транспортного сполучення з населеним пунктом з більш розвинутою інфраструктурою. Незадовільним є ступінь задоволення потреб значної маси населення в якісному

житлі. Суттєвою залишається частка домогосподарств, члени яких змушені користуватися житлом з недостатньою площею в застарілих, аварійних або малоприсаєдбаних для проживання будинках. Зі зменшенням розміру поселення обмежуються можливості отримання соціальних послуг, свобода вибору, знижується якість життя тощо.

Таким чином, забезпечення соціального розвитку в регіонах та вирівнювання наявних регіональних диспропорцій, посилення консолідуючих та інтегруючих суспільство чинників має бути ключовим пріоритетом для України. З огляду на це постає необхідність не лише посилення регіональної складової державної політики в цілому, а й активізації самих регіонів у вирішенні конкретних соціальних проблем.

При цьому варто зазначити, що в процесі становлення основних засад державного управління соціальним розвитком регіонів в Україні чітко ідентифікуються кілька послідовно змінюваних етапів, що характеризуються різною цільовою спрямованістю соціальної та регіональної політики, їх предметним визначенням та ступенем зв'язку між ними. Так, за роки незалежності країни регіональна політика поетапно пройшла шлях від державної фрагментарної підтримки соціально-економічного розвитку регіонів до відносно системного забезпечення регіонального розвитку на засадах підвищення внутрішнього потенціалу всіх регіональних утворень, досягнення у взаємозв'язку економічної ефективності та соціальної рівності, запровадження відповідно до європейських стандартів (хоча неповною мірою) інноваційних інструментів регіональної політики.

Водночас зміни в державній соціальній політиці характеризуються переходом від орієнтації діяльності держави на гарантоване задоволення лише мінімальних базових потреб, надання соціальної допомоги найбільш уразливим категоріям громадян до перенесення основних акцентів (часом декларативне) на працюючу частину населення, підвищення стандартів життя, розвиток соціальних інститутів (освіти, медицини, культури), зростання соціальних інвестицій, безпосередньо спрямованих на розвиток людини, однак з одночасним існуванням рудиментарних неринкових механізмів соціальної

підтримки (система безадресних, соціально несправедливих та фінансово необґрунтованих пільг), збереженням переважно просторово-нейтрального характеру, що виявляється у створенні єдиного соціально-правового поля та дотриманні соціальних стандартів на всій території країни, виключно декларуванням необхідності децентралізації соціальної політики, лише часткової регіональної спрямованості окремих сфер та складових соціальної підтримки населення.

Крім того, попри можливість для системного та комплексного підходу до державного управління соціальними процесами, в регіональному вимірі відмічається невідповідність існуючої державної політики соціального розвитку регіонів в Україні викликам, що сформовані під впливом глобалізаційних процесів та національних умов, та існуючим європейським стандартам упровадження цього напряму державно-управлінської діяльності. Серед недоліків упровадження вітчизняної моделі передусім слід назвати відсутність концептуальних підходів до формування й реалізації політики соціального розвитку країни та її регіонів, системності у визначенні пріоритетів соціальної політики і механізмів її реалізації, координаційна слабкість соціальної та регіональної політики. Невизначеність стратегічних пріоритетів державної політики соціального розвитку та безсистемність здійснюваних заходів зумовила її орієнтацію переважно на усунення наслідків негативного впливу соціальних ризиків, нерозвиненість механізмів запобігання їм, неузгодженість державної політики в різних сферах реалізації соціальних прав населення. Нерозвиненість системи багаторівневого управління та централізований характер побудови організаційно-функціональної структури, недосконалість механізмів узгодження інтересів учасників регіональних процесів зумовлює залежність соціального розвитку регіонів від державної підтримки і, відповідно, не стимулює ефективне створення та використання внутрішнього потенціалу регіонального розвитку. Необґрунтований рівень соціальних зобов'язань держави, міжвідомча розпорошеність державного фінансування соціальних програм, нераціональне використання бюджетних видатків на соціальні цілі, що виявляється в низькій адресності, прозорості та ефективності, значно знизили

спроможність держави безпосередньо впливати на соціальну структуру та її територіальні пропорції. Недосконалість і фрагментарність моніторингу та оцінки впровадження соціальних стратегій і програм, впливу політики на соціальні процеси в регіональному вимірі суттєво позначаються на ефективності механізмів державного управління соціальним розвитком регіонів.

Окремо слід наголосити на недосконалості системи державно-управлінських важелів забезпечення вирівнювання соціального розвитку регіонів, що залежить від рівного доступу населення до реалізації соціальних прав незалежно від місця його проживання, дотримання принципу соціально-правової рівності за територіальною ознакою. Крім того, потреба в забезпеченні цього принципу обумовлюється міжнародними зобов'язаннями України, що полягають у необхідності спрямування діяльності держави на формування системи гарантій реалізації, охорони та захисту принципу рівності, механізми впровадження яких повинні містити сукупність способів ефективного втілення в життя рівних за змістом, обсягом та можливостями реалізації соціальних прав громадян незалежно від місця їх проживання.

Водночас практичне впровадження положень законодавчих актів засвідчило низку проблем забезпечення соціально-правової рівності за територіальною ознакою. Зокрема, це фрагментарний характер установлення гарантій рівності соціальних прав громадян за ознакою місця їх проживання; відсутність дієвих засобів використання внутрішнього потенціалу самих регіонів у процесі практичного впровадження соціальних стандартів та соціальних гарантій, а також неефективність інвестиційної практики розвитку соціальної інфраструктури. Спостерігається відсутність у процесі моніторингу оцінки регіональних особливостей забезпечення соціальних прав громадян та впливу функціональних сфер політики на просторовий розвиток. Формальний характер має система захисту соціально-правової рівності у регіональному вимірі. В цілому зазначені проблеми демонструють відсутність цілісності системи важелів державно-управлінського впливу на соціальні процеси регіонального рівня, забезпечення рівного доступу населення до забезпечення соціальних прав незалежно від території проживання, а отже, соціального

вирівнювання регіонального розвитку, що є важливою передумовою посилення соціальної інтеграції та консолідації суспільства.

У цілому призупинення деструктивних соціальних процесів та створення підґрунтя для подальшого дієвого забезпечення розвитку системи соціальних відносин, гарантій соціальної безпеки та підвищення якості життя населення, вирівнювання соціального розвитку регіонів, нарощування соціального потенціалу українського суспільства в цілому стає запорукою виходу України із системної кризи та одним із центральних елементів розбудови держави. Тому стратегічним завданням державного управління соціальним розвитком регіонів є пошук новітніх моделей управління соціальними процесами регіонального рівня.

Для формування дієвої системи державного управління соціальним розвитком регіонів в Україні набуває актуальності досвід упровадження соціальної політики Європейського Союзу, яка еволюціонувала від мінімізації негативних соціальних наслідків, що виникали внаслідок економічної інтеграції, до пріоритетності забезпечення соціальних прав громадян у діяльності Європейської спільноти, побудови інклюзивного та справедливого Європейського Союзу в рамках створення Європейського стовпа соціальних прав (the European Pillar of Social Rights), що містить три ключові сфери: рівні можливості та доступ до ринку праці; справедливі умови праці; соціальний захист та включення.

Орієнтиром розробки стратегії розвитку України на найближче майбутнє має стати й урахування досвіду політики згуртування ЄС, яка виступає його основною інвестиційною політикою, забезпечуючи необхідну інвестиційну базу для досягнення пріоритетів соціального розвитку, визначених Стратегією «Європа 2020», що розглядаються як чинники та цілі економічного зростання. Зокрема, сучасній політиці згуртування властиві багаторівневість і багатовекторність, які притаманні європейському врядуванню; формування та реалізація єдиних принципів, стратегічних завдань, синхронізація в часі й у фінансуванні визначених пріоритетів; упровадження за принципом синергії галузевих та наскрізних політик ЄС, спрямованих на досягнення соціального

згуртування, координація всіх секторних політик, вимірювання їх впливу на розвиток регіонів для підвищення територіальної ефективності; впровадження інноваційних інструментів координації у формуванні та здійсненні політики згуртування у всіх територіальних вимірах, регулярна і ретельна оцінка, що підвищує ефективність та результативність програм і дає змогу отримати знання про вплив політики на регіональний розвиток [7].

Ґрунтуючись на узагальненнях кращих європейських практик забезпечення соціального розвитку регіонів, стратегічна мета державної політики соціального розвитку регіонів має полягати у створенні умов для забезпечення соціального благополуччя всіх громадян незалежно від місця їх проживання, і тим самим мінімізації соціальної й територіальної нерівності в країні, поглиблення інтеграції, консолідації суспільства.

Побудова нової моделі державної політики соціального розвитку регіонів як інтегрованої системи різних сфер діяльності держави вимагає визначення базових цінностей та ключових правил, відповідно до яких має діяти кожний компонент системи на кожному рівні та в межах кожного процесу. Передусім фундаментом формування такої системи має виступати сукупність цінностей, серед яких особливо слід виокремити ті, що впливають із сутності держави соціальної якості й розуміння соціального благополуччя населення та слугують смислоутворюючою метою соціоінтегративного, консолідуючого поступу, а досягнення якої передбачає:

- гідне життя для кожного, визнання відмінностей між людьми (державна підтримка – це інвестиція, а не пожертва. Діяльність держави орієнтується на визнання необхідності поваги, захисту та забезпечення соціальних прав людини на рівні загальноновизнаних стандартів);

- соціальну справедливість для всіх (виступає важливою цінністю життя суспільства, тобто врівноваженість прав і обов'язків громадян, відсутність дискримінації, запобігання необґрунтованій соціальній нерівності або її ліквідація, створення рівних можливостей для всіх);

- активну участь кожного у житті суспільства (кожна людина може бути рушійною силою розвитку громади/суспільства, поліпшення якості життя, якщо її навички/таланти/чесноти належно використовуються на благо спільноти);

- вільну та всебічну самореалізацію кожної особистості (створення умов, що дають змогу кожній людині керувати своїм життям і робити свій вибір, без якого неможлива самореалізація особистості);

- відповідальність людини, громади, бізнесу, держави (розподіл відповідальності між усіма соціальними суб'єктами, що сприяє формуванню почуття довіри, єдності, солідарності, поваги, взаєморозуміння серед більшості громадян).

Розробка та подальше впровадження політики соціального розвитку, узгоджене досягнення зазначених цілей засобами різних напрямів політики держави потребує дотримання інтегрованого комплексу принципів, які дають змогу забезпечити однаковість у прийнятті управлінських рішень, системність, послідовність та узгодженість дій у процесі забезпечення соціальних прав громадян. Система цих принципів, безперечно, має містити принципи соціальної держави, принципи регіональної політики, що застосовуються в практиці політики згуртування Європейського Союзу [7] та в межах реалізації вітчизняної політики регіонального розвитку [8], які виступають основою концепції соціального згуртування [12].

До них належать принципи:

- солідарності, що означає взаємодопомогу та взаємопідтримку різних верств та груп населення, має на меті соціальне вирівнювання і перерозподіл та базується на спільності інтересів, єдності дій, спільній соціальній відповідальності;

- субсидіарності, що визначає міру втручання держави у вирішення соціальних проблем, тобто необхідність втручання лише тоді, коли вільні індивідуальні та спільні дії нездатні досягти поставленої мети – забезпечити членам суспільства гідний рівень життя. Крім того, принцип субсидіарності має дотримуватися й у визначенні завдань та повноважень, відповідно до якого посадові особи рівня управління, найближчого до населення, повинні володіти

всією повнотою повноважень, компетенцією та ресурсами, необхідними для найповнішого задоволення потреб людей. А кожен вищий рівень управління виконує завдання, які не можуть бути виконані на первинному рівні або не відповідають їх компетенції керівників цього рівня;

- соціального включення, що передбачає забезпечення рівних умов соціального захисту для найбільш уразливих категорій; ставлення до отримувачів публічних послуг як до активних суб'єктів власного життя, а не як до споживачів послуг;

- розподілу соціальної відповідальності, який має на меті розподіл відповідальності між усіма суб'єктами соціального розвитку, відповідальність кожного суб'єкта за досягнення соціального благополуччя;

- соціальної участі, що полягає у створенні можливостей для громадян незалежно від території проживання брати участь в усіх сферах життя суспільства, в тому числі у формуванні політики і суспільному контролі за її виконанням;

- недискримінації, що вимагає недопущення привілеїв у процесі забезпечення соціальних прав громадян, у тому числі за ознакою території проживання, сприяння розвитку територій та різних соціальних суб'єктів;

- координації, що потребує узгодженості різних сфер політичної діяльності, усіх складових державної політики соціального розвитку, діяльності всіх соціальних суб'єктів різних територіальних рівнів, що забезпечить створення системи горизонтальної та вертикальної координації при здійсненні політики соціального розвитку;

- партнерства, що передбачає розподіл та рівність прав і відповідальності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, бізнесових структур під час реалізації завдань політики соціального розвитку регіонів.

Для досягнення поставленої мети та відповідно до системи цінностей і принципів необхідним є вирішення таких взаємопов'язаних завдань, яке сприятиме інтеграції та консолідації суспільства.

Створення достатніх та рівних умов для забезпечення соціальних прав громадян незалежно від соціальної і територіальної належності на рівні визнаних у суспільстві стандартів шляхом:

- запровадження цілісної системи соціально-правових гарантій рівності соціальних прав, зокрема незалежно від місця проживання;

- розробки нової моделі системи державних соціальних стандартів і гарантій, яка базуватиметься на нових принципах та матиме регіональний вимір; повсюдне запровадження соціальних стандартів, розвиток усіх видів об'єктів соціального призначення, фізичного оточення для людей з інвалідністю;

- створення необхідних умов для забезпечення повного доступу усіх громадян до соціальних прав, надаючи підтримку тим, хто в несприятливій ситуації незалежно від їх соціально-економічного становища, статі чи етнічної належності, що передбачає необхідність виявлення і подолання наявних перешкод, ліквідації дискримінації і подвійних стандартів.

Зміцнення та використання внутрішнього потенціалу регіонів для забезпечення благополуччя населення певної території, а отже, розширення можливостей саморозвитку регіональних систем, формування активного та інтегрованого суспільства шляхом:

- створення сприятливого середовища для реалізації соціальних прав громадян відповідно до пріоритетів соціальної політики на основі підвищення внутрішнього потенціалу регіонів;

- сприяння розвитку конкурентного ринку послуг соціогуманітарного спрямування з рівними умовами для участі державних і недержавних суб'єктів; запровадження реального механізму соціального замовлення на рівні територіальної громади;

- розширення практики впровадження новітніх інструментів регулювання регіонального розвитку, зокрема забезпечення функціонування агенцій регіонального розвитку;

- вудосконалення форм державного стимулювання міжмуніципального партнерства, контрактних форм взаємодії державних органів влади та органів місцевого самоврядування;

- здійснення соціальних інвестицій за рахунок державного фонду регіонального розвитку, активізації використання державно-приватного партнерства в соціальній сфері, що сприятиме залученню приватних джерел фінансування, формуванню нових фінансових ресурсів регіонального розвитку;

- стимулювання більш тісної співпраці між публічними органами, соціальними партнерами та організаціями громадянського суспільства на національному, регіональному та місцевому рівнях;

- вжиття ефективних заходів щодо залучення всіх зацікавлених сторін, у тому числі самих громадян, до забезпечення довгострокової фінансової і якісної сталості соціальних прав.

Нарощування соціального капіталу, творення та збереження цінностей справедливості, солідарності та соціальної відповідальності, формування у населення почуття безпеки та впевненості в майбутньому незалежно від місця проживання шляхом:

- забезпечення гарантій вироблення політичних цілей і прийняття рішень на прозорій основі, за участю всіх громадян і зацікавлених сторін;

- заохочення громадян і спільнот до участі у формуванні та здійсненні державної політики, оцінці її результатів;

- створення умов для ефективного розподілу соціальної відповідальності між органами державної влади на всіх рівнях, органами місцевого самоврядування, іншими інститутами громадянського суспільства, окремими громадянами для досягнення спільної мети – соціального благополуччя всіх і кожного;

- формування і поширення практики соціальної відповідальності, зокрема шляхом розробки та впровадження відповідних державних цільових програм;

- забезпечення інтеграції вразливих у реалізації своїх прав верств населення (передусім дітей, молоді, літніх людей, осіб з інвалідністю) на основі

практичного впровадження попередньо розроблених на рівні законодавства недискримінаційних керівних принципів.

Фактично діяльність держави має охоплювати весь спектр основних напрямів державної соціальної політики, яка має враховувати потреби та інтереси її об'єктів у конкретному регіоні й виходити з його можливостей задовольнити ці потреби та інтереси. Однак максимальне їх врахування можливе лише у разі активності та здатності самих регіонів забезпечувати соціальні права своїх громадян. А це, своєю чергою, залежить як від дієвості державної соціальної політики на регіональному рівні, так і від чіткого розподілу обов'язків та відповідальності між державою і регіонами, тобто децентралізації влади, рівня конкурентоспроможності регіонів, що є основним завданням державної регіональної політики. Органічним доповненням до реалізації зазначених напрямів діяльності держави має стати сприяння залученню громадян до демократичних процесів; утвердження відносин партнерства у системі влади та міжсекторних взаємодій. При цьому для досягнення синергетичного ефекту мають бути визначені та офіційно закріплені інституційні зв'язки між різними сферами державної політики, що сприятимуть, з одного боку, забезпеченню регіонального виміру соціальної політики, з другого – посиленню соціальної спрямованості та нарощування координаційного потенціалу політики розвитку регіонів держави.

Формування такої моделі політики держави залежить від наявності кількох взаємопов'язаних умов. По-перше, рівномірний соціальний розвиток регіонів можливий лише на основі інтегрованого підходу, який поєднує в собі орієнтацію політики держави на людину з орієнтацією на територію, тобто шляхом інтегрованого впливу різних сфер політики держави на регіональні соціальні процеси. По-друге, ефективність впливу соціальної та регіональної політики досягатиметься лише за одночасного посилення регіонального виміру соціальної політики та підвищення соціальної ролі регіональної політики. По-третє, інтеграція функцій соціальної та регіональної політики держави потребує інституційних зв'язків між цими сферами політики, чіткої горизонтальної координації та багаторівневого управління в обох сферах політики.

Водночас варто наголосити на важливості саме інтегрованого характеру поєднання засобів соціальної та регіональної політики, що за змістом передбачає координацію і взаємоузгодженість усіх їх елементів. Так, результати досліджень формування інтегрованих систем доводять, що відсутність скоординованих, гармонізованих дій є слабким місцем у багатьох міжсекторних моделях, тобто коли досягнення одних і тих самих цілей передбачається в різних секторах, проте не завжди узгоджено. Відповідно це вимагає цілеспрямованого планування та впровадження міждисциплінарної інтеграції для досягнення спільних цілей і забезпечення ефективності системи в цілому [16].

Так, звернення до досвіду міжнародних організацій, зокрема інституцій ООН, з формування інтегрованих систем соціального захисту спонукає дійти висновку про необхідність поєднання двох взаємопов'язаних підходів у процесі виконання цього завдання. По-перше, це системний підхід, який передбачає забезпечення функціонування всіх елементів кожного сектору/сфери діяльності держави для створення можливості забезпечення інтеграції на рівні кожного з них, по-друге – міжвідомчий підхід, що передбачає визначення та застосування різних технічних інструментів, способів зв'язку між усіма елементами різних сфер політики. Такими технічними інструментами слугують правові норми, стратегії, структури/ролі, процеси, послуги. Відповідно максимізувати рівень інтеграції можливо шляхом визначення зв'язку між усіма елементами різних сфер політичної діяльності із застосуванням усіх відповідних їм технічних способів [16].

При цьому в процесі інтеграції державна соціальна політика має набути таких рис, що надаватимуть їй територіально спрямованого характеру. Це, зокрема цільова орієнтація на забезпечення гарантій рівності соціальних прав громадян незалежно від території їх проживання; система принципів, що містить принципи децентралізації, соціального згуртування територій; законодавчо закріплені гарантії принципу рівності соціальних прав за територіальною ознакою; система стратегічного планування, узгоджена з пріоритетами регіонального розвитку; сформована децентралізована система

управління; функціонування багаторівневої мережі об'єктів соціогуманітарного призначення; фінансова підтримка населення, що поєднується з підтримкою соціального розвитку територій; сформована цілісна система важелів забезпечення принципу рівності соціальних прав за територіальною ознакою.

Своєю чергою, мають посилюватися соціальна орієнтація та координаційний потенціал державної політики регіонального розвитку, що виявляється в її спрямуванні на створення сприятливого середовища для формування єдиного соціального простору; розробці та реалізації політики на засадах соціальної інтеграції, координації територіального впливу різних сфер політики; законодавчій регламентації соціальних пріоритетів регіональної політики держави, механізмів їх реалізації; соціальній орієнтованості системи стратегічного планування регіонального розвитку; наявності дієвих координаційних органів регіонального розвитку на всіх управлінських рівнях; поєднанні «твердих» та «м'яких» інвестицій регіонального розвитку; оцінці впливу соціальної політики, інших галузевих сфер політики на розвиток регіонів; розвитку контрактних форм партнерства в системі управління та міжсекторних відносин.

Таким чином, запропонована модель державної політики передбачає системне і комплексне вирішення завдань соціального розвитку регіонів на інтеграційній основі та з урахуванням особливостей регіональних процесів, об'єднання зусиль усіх соціальних суб'єктів, що сприятиме успішній та ефективній її реалізації, створення належних умов для забезпечення соціальних прав громадян, а отже, досягнення соціального благополуччя населення в усіх регіонах країни.

Список використаних джерел:

1. Доповідь про стан людського розвитку за 2016 р. [Електронний ресурс] / Програма розвитку ООН. – Режим доступу: <http://report.hdr.undp.org>
2. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда / Э. Дюркгейм ; пер. А. Б. Гофман. – М. : Канон, 1996. – 432 с.

3. Комплексна оцінка бідності та соціального відчуження в Україні за I півріччя 2016 – 2017 років [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи. – Режим доступу: <http://www.idss.org.ua>

4. Людський розвиток в Україні. Модернізація соціальної політики: регіональний аспект (кол. моногр.) / за ред. Е. М. Лібанової ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. – К.: [б.в.], 2015. – 356 с.

5. Методика комплексної оцінки бідності: наказ Мінсоцполітики України, Мінекономрозвитку України, Мінфіну України, Держстату України, НАН України від 18 трав. 2017 р. № 827/403/507/113/232, зареєстрований в Мін'юсті України 12 черв. 2017 р. за № 728/30596 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України». – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0728-17>

6. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

7. Офіційний сайт Європейської комісії. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/what/investment-policy/

8. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : постанова Кабінету Міністрів України від 06 серп. 2014 р. № 385 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України». – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-п>

9. Пустовіт Ж. М. Основні соціальні права та свободи людини і громадянина в Україні: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Ж. М. Пустовіт ; НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2001. – 17 с.

10. Регіональний людський розвиток : стат. бюл. / Держстат України. – К. : [б. в.], 2017. – 65 с.

11. Цілі сталого розвитку: Україна : нац. доп. 2017 [Електронний ресурс] / Ін. демографії та соц. досл. ім. В. М. Птухи. – Режим доступу: http://www.idss.org.ua/monografii/2017_SDGs_NationalReport.pdf

12. Concerted development of social cohesion indicators: methodological guide. – Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2005. – 234 p.

13. Establishing a European Pillar of Social Rights : Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European and Social Committee and the Committee of the regions, 26.04. 2017 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ec.europa.eu/commission/priorities/deeper-and-fairer-economic-and-monetary-union/european-pillar-social-rights/>

14. Fenger M. Deconstructing social cohesion: towards an analytical framework for assessing social cohesion policies / M. Fenger // Corvinus journal of sociology and social policy. – 2012. – Vol.3. – No 2, pp. 39–54.

15. Grootaert C. Understanding and measuring social capital: a synthesis of findings and recommendations from the Social Capital Initiative / C. Grootaert, T. van Bastelaer // Working Paper. – 2001. – No 24. – 45 p.

16. Integrated Social Protection Systems : Enhancing Equity for Children : UNICEF's Social Protection Strategic Framework [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.unicef.org/socialpolicy/files/Presentation_Jennifer_Yablonski_UNICEF__20_Feb_2012.pdf

17. Jenson J. Mapping Social Cohesion: The State Canadian Research / J. Jenson // Canadian Policy Research Networks Study. – 1998. – No F|03. – 64 p.

18. Towards an active, fair and socially cohesive Europe: Report of High-level Task Force on Social Cohesion [Электронный ресурс] / The Council of Europe. – Режим доступа: [http://coe.int/t...socialpolicies/source/TFSC\(2007\)31E.doc](http://coe.int/t...socialpolicies/source/TFSC(2007)31E.doc)